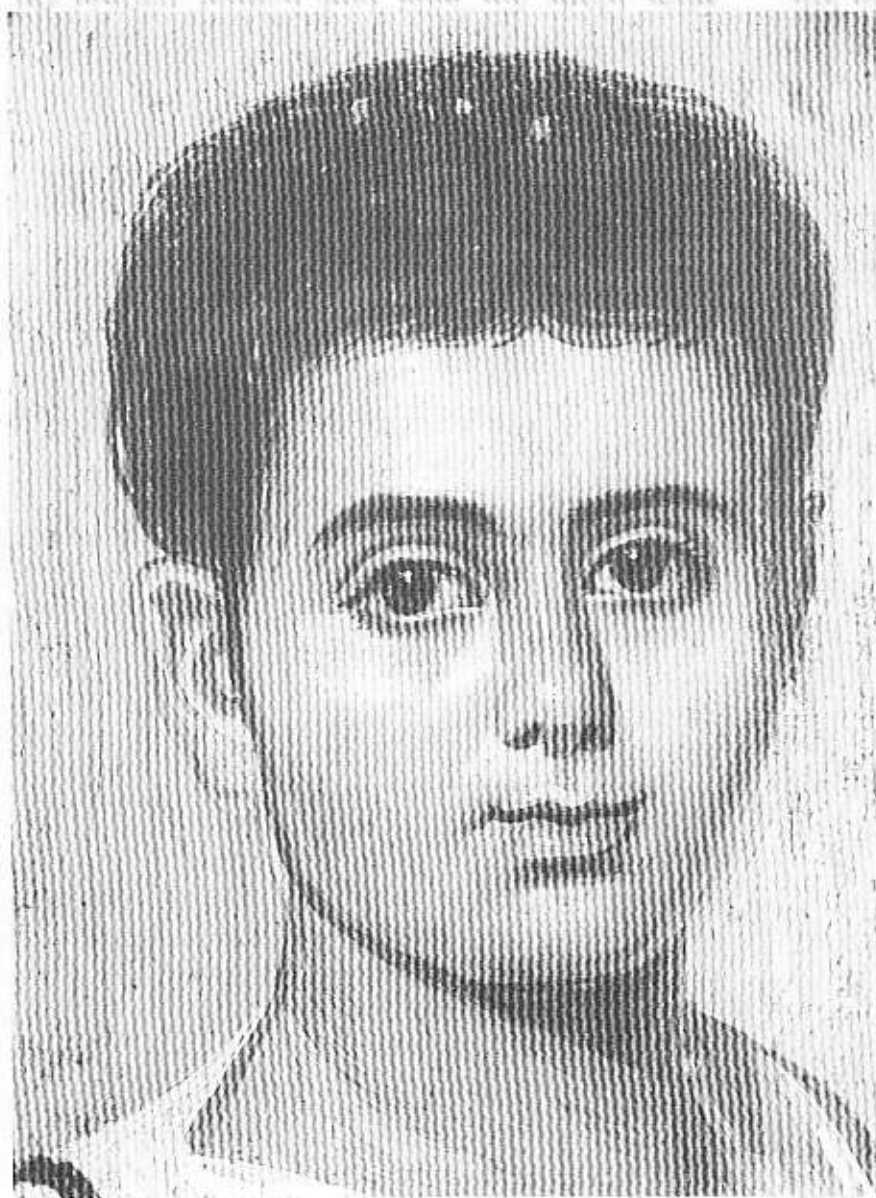

בת ובר מצווה

תוכנית למשפחה החילונית

ערכה: זינה רגב

דגם לחגיגת בריהמצווה בבית, בחצר או במקום ארועים

המנחה:

פותח בברכה לציון הארוע, מסביר את אופיו המיוחד של הטקס היהודי החילוני ומשמעותו. (ראה 1)

ברכות:

לבן/בת המצווה, המברכים - זקני המשפחה, אחים, ידידים, חברים לביתה.

הרמת כוסית:

מוסיקה או שירה: קטעים ושירים שנבחרו בידי הנער/ה, בבצועו/ה או בבצוע אחד המוזמנים, בהקלטה או בשירה חיה (אפשר להקדיש שקופיות עם מילות השירים).

ההורים:

מברכים (יש המספרים גם ארועים מחיי הנער/ה), מציגים ערכים שהיו רוצים להנחיל לילדם/תם המתבגרת והמתחילה לקבל אחריות אישית, הצעה - ההורים מוסרים לנער/ה תנ"ך (או חפץ בעל משמעות במשפחה) כהנחלה סמלית של מורשת.

הנער/ה:

תודות על הברכות.

פתיחה: דברים על המשמעות האישית שיש לבר/בת המצווה, על מה שהכין/ה בעיון, בדיון ובמעשה ועל הבחירה שבחר בערכים המשמעותיים לו מן המורשת היהודית כתרבות וכחברה. (ראה 2)

"הגרעין המשמעותי" של הטקס: הערך (או הערכים) שבחרתי. הדברים יכולים להאמר כ"דרשה" קצרה, (על "פרשת השבוע" או על ערכים) או יתבססו על "חוברת בר-המצווה שלי" שנערכה בהכנה לטקס ועיתקיה חולקו למשתתפים. הנער/ה יאמרו את דברי המסגרת ודברי הקישור ואורחים יקראו קטעים נבחרים מתוך החוברת. (החוברת תישאר כמוזכרת בידי האורחים). (ראה 3)

כיבוד:

הוא אישי - משפחת: הקרנת סרט וידאו משפחתי או שקופיות מימי ילדותו של הנער/ה, טיולי כיתה, טיולים למקומות הקשורים להסטוריה המשפחתית או היישובית. (ראה 4)

- סיפורי משפחה

- שירים/ מוסיקה שאני אוהבת

- קטעי ספורת ושירה שבחרתי

- שיחות רעים

(1) מדבר המנחה:

לגבי הקים בעבר הישראלי תנוות בר המצווה הן בעצם חסרות משמעות....

אנו רואים את מורשתנו התרבותית, החל מתקופת התנ"ך ועד ימינו, כשיסות לנו. אנו אוטונומיים בהחלטותינו לגבי חיינו ולגבי הערכים שאנו נחזקים ממורשתנו, סבן לפי תפיסתנו זו גובשה ביד בני אדם שהם מגדולי עמנו. למשל: ערכי המוסר שבין אדם לחברו, האחריות האישית, אהבת הלימוד, הם מכנה משותף לכל עם ישראל. (ראו בהמשך - עקרונות והסברים מעשיים).

(2) העצה: בורחתי ערכים כתרבות היהודית שמהם נבחרתי:

1. האדם וקדושת הדינים.

2. אנו.

3. אחריות כלפי העולם והסביבה.

4. "מורשת טובות".

5. היחוד והחולת ("אחבת לרעך").

6. היחוד והחברה בכללותה (אשיות וחבית החלונות).

7. ביחוד: עובדת, צדק, רחמים, שלום.

8. היחוד בשושלת משפחת.

9. היחוד, עמו וארצו.

10. שלום ותקוות לעתיד.

11. כיבוד ערכים.

(ראו המסך דוגמאות, ציון ודיון בנושאים צדק, רחמים

ושלום).

(3) ראו בהמשך דוגמאות:

א. דרשה ב' (שיתוף בקריאה מחוברת בר המצווה).

"הפרשה שלי עסקה בקורבנות ובפולחן", בחרתי במקומה בנושא "השבת". לא כפולחן וסיוגים, אלא כערכו והודו של מנהג, של פסק זמן לשיל, לפנאי ולנופש עם המשפחה או החברים, יום של פניסות עם בני משפחה וקניה, וכעיקר, יום שיש בו סיני נחיי הונויים - לסריאה, למחשבה, לשיחות, אפשר גם "ערב שבת בבית".

(4) דוגמה פונה אל הילד בעת הטקס: "אני מבקש מליאור

שוקרא את האגדה על משה והגדו (הוא בהמשך) כיוון

שהוא ממש נשמה טובה ומתאים לו".

דגם לחגיגת בריהמצוה בחיק הטבע

5) הפנים נזירות זרדה

את הפנים שיש לי, קיבלתי מאמא שלי, גם היא את פניה קיבלה מאמא שלה.....
אבל תמיד, במשפחה שלנו, הפנים חלאת חלאת בנחר, נושאים את הפנים.
(ראו בחלק העיון והדיון)

"אני מתגבר בחוג לשמירת הטבע", בפרשת "בראשית" מסופר על תפקיד האדם בנן העין - "לעבדה ולשמרה", זהו ערך יהודי חשוב.
פיתחתי משחק מחשב לניצור שומר-טבע על מקומות בנגב, לשמירת החי והצומח.

6) דוגמה למגילה שהנחה בתחנה השניה במסלול "דחמנים":
ואמר וברחבנו: "בשעה משה רבנו רועה צאנו של יתר ברדבר, ברח ממנו גיד ודך אחריו עד שהגיע לחסות (מחסה בסלע) כיוון שהגיע לחסות, נזרמנה לו בריכת מים ועמד הגיד לשתות. כיוון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שדך היית מפני הצמא, עיף אתה" הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקב"ה "יש לך חומים לנהוג צאנו של בשר ודם, כך חויר, אתה תראה את צאני ישראל" - ספרו מקרה של מפקד בצבא או מורה בכיתה, שנהג ברחמים, דווקא מפני שיש לו סמכות מנהיג.
- עברו לתחנה הבאה שסיכמנו: "ישראל דחמנים בני דחמנים הם".
אנחנו עוברים מן המנהיג אל כלל העם, כל אחד מאיתנו.
חומר לכרטיסים בנושאים של ערכים שונים, אישיים וכלליים - ראו בהמשך בפרקי עיון ודיון. חומר לסיכום המצפה את הערכים - ראו בהמשך בדוגמאות מוכרי בני העצומה.

7) אדם, דבורה לוינבון

אדם, לפני שאדם הוא, אהב נולד, כדי לשחזר את הופי שהוא עדי, ולחשוב קומץ משלו, באומת.

8) קטעי ספרות, שירה ומחשבה - ראו בהמשך בחוגמאות מדבר בני העצומה "לגרוע המשמעות" של הטקסט ובפרקי העיון והדיון בערכים הדוגמאיים.

9) "לאור שמראה אודלי את השיר 'מעין אחרית דמים' של י. עמית, - תודה 'אני מבקשת שנסיים בשר השלום' מפני שהשיבה בארץ, בנחמון ובשלום, היא ערך לעם ולעולם בכל הדורות, בדברי הנביאים וברבי חז"ל, אך אין זה מתם חלום, אלא באחריות האישית של האדם הבורא ובהשתרלותו להביא אותו, כמו ששרים בשר: 'אל תגידו יום ובו, הביאו את היום' כואב נסידו

נפגשים בנקודת המסיבה (בחורשה), בחנין נופש, נקודת צל בטיול, מקום היסטורי הקשור לפרשת השבוע, לארוע לאומי, משפחת וכו"ב).
המנחה פותח בברכה ומסביר את אופיו המיוחד של הטקס היהודי-חילוני ומשמעותו (ראו בהמשך עקרונות והסברים).

מוסיקה או שירה (ראה 5) ברכות

ההורים, קריאת שיר למשמעות ההמשכיות בעם (למשל "הפנים" של נ. זרחי). אפשר - הנחלת ערכים, מסורת, תנ"ך או חפץ בעל משמעות משפחתית. ברכות משפחה, חברים.

הנערה/ה:

תודות על הברכות, דברים על המשמעות האישית והאחריות החברתית של ההתבגרות והמעבר ל"בר המצוה", תיאור משימת התנדבות שעשו ובחירה בערכים, לאחר העיון והדיון, בהכנה לבר המצוה.

המנחה:

הסבר המשחק "חפשו את המטמון":

ב"מגילות", הטמונות בתחנות השונות, יש קטעים העוסקים בערכים, שבוחר בר-המצוה מתוך לימודיו. אנחנו מתחלקים לקבוצות וכל קבוצה הולכת בתחנות המסומנות בצבע שלה לפי ה"ערך" שלה. כשגמרה כל קבוצה את המסלול שלה, היא חוזרת לכאן. לאחר מתן פרס לקבוצה המנצחת נקרא את הקטעים ו"תשבץ הערכים" יתמלא ויישלם.

הנערה/ה:

יסכמו בדברים קצרים את משמעות הערכים המייצגים בשבילם את מורשתי היהודית והכללית של היהודי החילוני. (מעין דרשה קצרה ביותר).

דוגמה: שלוש קבוצות הולכות במסלולים (מעגליים) היוצאים מנקודת המפגש וחוזרים אליה. קבוצה א' מחפשת בתחנות "מגילות" בנושא ה"צדק", קבוצה ב' בנושא ה"רחמים" וקבוצה ג' בנושא ה"שלום". (ראה 6)

בכל מגילה יש:

1) שם הערך.

2) מס' התחנה (הצעה - לא יותר מ-6 תחנות).

3) הטקסט (הסבר רעיוני, קטעים ממקורות יהודיים, כללים, קטעי ספרות).

4) הפניה לתחנה הבאה (כגון: פגשנו כאן דברים מהתנ"ך, נעבור לתקופת חז"ל או: "צדק" הוא לא תמיד פשוט כל-כך, נעבור לתחנה הבאה ונפגוש בעיה הדורשת הכרעה; או: "רחמים" מבוססים על "ואהבת לרעך כמוך" נעבור לתחנה הבאה ונראה מה זאת אומרת".

כיבוד

- "פיקניק" (ראה 7)

חלק אמנותי:

קטעי שירה וספרות שבוחרו הנער או הנערה ושיש להם משמעות ערכית בשבילם (עם מלות הקדמה קצרות). נגינה ושירה. (ראה 8, 9)

איך נחוג את בר-המצווה?

הבת או הבן יחוג בקרוב את היום לבני-מצווה.

משפחתנו מתלבטת: איך נחוג את ההג הזה? אנו חילוניים. הלימודים בשיעורי ההכנה הדתיים והטקס בבית-הכנסת אינם מדברים אל ליבנו. גם איננו רוצים להסתפק במסיבה סתמית.

אנו רוצים בטקס שיציין את השתייכותו של המתבגר לעמנו ולמורשתו: אנו רוצים בחגיגה יפה, שתהיה משמעותית למשפחה היהודית-חילונית כמנו.

לפניך תכנית העשויה לתת מענה להתלבטויות. מתוך תכנית זו מושאות כאן כמה הצעות דוגמאיות: שני דגמים לטקס בר-המצווה ולחגיגה: האחד – בבית, או בחצר או באולם, והשני – בחיק הטבע.

שתי דוגמאות ל"גרעין המשמעותי" שבטקס, בנושאי ההתבגרות ובחירת ערכים מן המורשת התרבותית שפותחה בעמנו.

שתי דוגמאות ל"גרעין המשמעותי" שבטקס

הדברים שייאמרו "בחלק התוכנית המשמעותי" של הטקס, הם פרי עיון ודיון בנושאים שונים במפגשי ההכנה לבר-המצווה. העיון והדיון יובאו בסיכום הרבים, בחוברת בר-המצווה האישית, שיכין הנער או תכין הנערה. חוברת זו עשויה לכלול טקסטים שנבחרו מן המפגשים, ורעיונות שהועלו בו ושדיברו במיוחד אל לב הנערה/ה; שירים, קטעי ספרות, יומן וכיו"ב, שנבחרו על ידי הנערה/ה מעבר למה שהוצע במפגשי הלימוד; ציורים; תצלומים מחייהם; אילן יוחסין משפחתי; דיווח על משימת התנדבות; קטעים אישיים, הרהורים וכיו"ב. חוברת זו היא מזכרת מבר-המצווה, והיא תחילת למשתתפים בחגיגה. החוברת עשויה לשמש בסיס לגרעין המשמעותי של הטקס, כפי שראינו בדגמים בעמודים הקודמים, לפי אחת מן ההצעות הבאות:

הצעה א': דרשה, שיחה קצרה, בנושא שהועלה ע"י הנער. וראו להלן – א': דוגמה לדרשה שהתמקדה בנושאים "צדק ורחמים".

הצעה ב': קריאה משותפת, שבה פעילים המשתתפים בחגיגה, של קטעים נבחרים מהחוברת. תתן השמחה יחלק קטעי קריאה מתוך החוברת למשתתפים, תוך דברי קישור לגבי כל אחד מהם ולגבי עצמו. על ידי כך תיווצר אווירה השתתפות בחוויות שחווה בר-המצווה לקראת החגיגה, ובחוויות האירוע עצמו. הדברים יבואו במשולב עם דברי הפתיחה של הנערה/ה, עם קטעי הקישור שלהם ועם דברי הסיום. (ראו להלן – דוגמה ב').

מעוניין במנחה/טקס בר/בת מצווה חילוני?

יש לנו 12 מנחים/מנחות שעברו השתלמות מיוחדת וישמחו להפגש עמך/עם משפחתך לצורך הבנת תוכנית ובניית טקס לאירוע בר/בת מצווה.

באם תחוו/ה מעוניין/ת נוסל להמציא לך הצעות וחומרים רבים נוספים, לבנות תוכניות לימוד, וכן רעיונות לחגיגה המשפחתית.

לפרטים אנא התקשר/י : 02-5611820

דוגמה א': דרשת בר מצווה בנושא: "הערכים שבחרתי – צדק ורחמים"

הורים, סבים, אחים, בני משפחה, ידידים וחברים.

אני שמח מאוד שבאתם להשתתף בשמחתי, ומודה על הברכות ועל הלבביות ועל הידידות. עכשיו, כשאני נהיה לבר-מצווה, אני מרגיש שאני שייך, לכל הדורות ולכל הקהל הנמצא כאן: עדיין אחד הילדים, הנוער – אבל אני מתחיל להיות שייך גם לעולם הבוגר, שבו אדם חושב על מה שקורה אצלו בפנים, ובחברה ובעולם שמחוזה לו – והוא חש אחריות על מעשיו.

לקראת בר-המצווה שלי, עסקתי בשאלות על משמעות ההתבגרות, על המשמעות של להיות חבר בשישלת המשפחה שלי והעם שלי, ושל היותי ישראלי חילוני הבוחן את ערכיו ואת מורשתו היהודית בידי אנשים מיוחדים. עיינתי ורנתי בערכים שונים שעוצבו על ידי בני עמי, ואני רוצה לשתף אתכם בערכים אשר בחרתי מפני שהם קרובים לליבי: הצדק ורחמים. חשבתי על מקרים שקרו בכיתה, בשכונה, בארץ ובעולם. העולל מקומם אותי.

תחושת הצדק הוקה בתרבויות שונות, אך בכל החברות, עם כל הנסיגות לתקן עוול לפרט ובחברה – מתקשה האדם לבסס את הצדק בעולם. בכל מקום היהודים הינם בין הראשונים הדורשים צדק ורחמים ונלחמים למענם. אין פלא בכך – בגורל עמנו יש "אי צדק" ו"חוסר רחמים". שיבת ציון היא השבת הצדק על כנו, בניית מדינה המושתתת על צדק ורחמים כתוכה.

עיינתי במסורות. מה יש במורשתנו היהודית שחינך אותנו בכל הדורות לדרוש צדק ולהתנהג בדחמים?

בספר בראשית ב' א': המבול כעונש על העוול החברתי האנושי: "ותישחת הארץ לפני האלוהים, ותימלא הארץ חמס". הניצול היה נוח "הצדיק".

(י בקריאה עצמה בטקס אפשר לוותר על חזרת הפרק והפסוק).

מדי קאסאטו: פורטרט אב ובן

ג'ון סת'נסט: ציפורנים

"אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני הצמא, עיף אתה".
הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקדוש ברוך הוא:
"יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם, כך, חיך,
אתה תרעה צאני ישראל".
(שמות רבה, ב').

רק מנהיג מזה יכול לבוא אל פרעה ולדרוש את חזקות להיות עם בן-
חורין מבחינה מדינית – ומבחינה רוחנית, כלומר לחיות לפי ערכיו,
ערכי הצדק והרחמים. ואכן, משה מוציא את ישראל ממצרים, ומה יותר
צורך מאשר מפלתם של פרעה וחילו, שעשקי ודיכאו את האחרים,
כאשר הם טובעים בים סוף? אך המדרש מרגיש גם את הצד השני של
המטבע: הרחמים.

"בנפול אויבך אל תשמה" – כי גם הוא אדם כמוך,
ונברא כמוך: "באותה שעה ביקשו מלאכי-השרת
לומר שירה לפני הקדוש ברוך הוא. אמר להם
הקדוש ברוך הוא: "מעשי ידי טובעים בים, ואתם
אומרים שירה לפני?"

רק אנשים שחונכו כך ראויים להיות בני חורין, כעם.
"בני-חורין" – אין פירושו של רבד "איש הישר בעיניו יעשה". להיפך
– החירות היא אחריות. היא קבלה, מרצון חופשי, של ערכים שהאדם
מרגיש עצמו אחראי לנהוג על פיהם. מפני שהוא בוחר בהם, ולא מפני
שמישהו אומר לו לעשות כך. זאת היא מחשבתו של האדם החופשי.
המחשבה שחירות היא אחריות בוטאה גם בפי החכמים, שאמרו: "אל
תקרא חירות אלא חרות" – כלומר בני ישראל שיצאו לחירות הגיעו
בהר-סיני אל החירות האמיתית – קבלו על עצמם מה שחרות על
לוות-הברית, כלומר – עשרת הדברות, הערכים שהנחיל עמנו לעולם
המערבי כולו. (שמות כ' 1-17).

ומה כאשר לעשרת הדברות? – התנ"ך הוא ספר של אמונה באלוהים.
אך נשים לב לכך שהאלוהים בתנ"ך הוא מופשט, אין לו דמות ואינו
מיוצג על ידי קדושים.

בעשרת הדברות אין הוא דורש פולחן, השתחחות על קברים וכיו"ב,
אלא קיום ערכי המוסר והצדק: יום-מנוחה לאחר שבוע-עבודה (גם
לגור, לעבד, לאמה ולבהמה), כיבוד הורים, איסור רצח, ניאוף, גנבה,
עדות שקר וחמירות מה שיש לוולת.

ואהבת לרעך כמוך – לא לחינם מכונה הוולת בשפה העברית בשם
"רע".

שיאה של הבנת הצדק בעמנו הוא בפסוק "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא
י"ט, 18):

מכל הפירושים שלמדנו נראה לי פירוש זה: "עליך לאהוב את זולתך
מפני שהוא אדם כמוך". הפירוש "אהב אותו כמו שאתה אוהב את
עצמך" הוא יפה, אבל זו "מידת חסידות" שקשה לי.

המדרש מרגיש את חשיבותו של הערך הזה, שהוא צירוף הצדק
(השיוון) והרחמים (=האהבה). הוא מספר אגדה על אחר מראשוני
החכמים, הלל הזקן:

"מעשה בנוכרי אחד, שבא לפני שמאי. אמר לו: 'גירני
על מנת שתלמדני כל התורה כולה, כשאני עומד
על רגל אחת'. דחפו באמת הבניין שבידו. (שמאי
היה בנאי). בא לפני הלל - גירני. אמר לו: 'מה
ששנוא עליך לא תעשה לחברך' - ואזי כל התורה
כולה. והשאר פירוש הוא - לך למד".

אברהם אינו רוצה לקחת גמול בעבור הסיוע שהגיש למלך סרום
הנדרף, רק את כיסוי ההוצאות: "אם מחוט ועד שרוך נעל, ואם אקח
מכל אשר לך, ולא תאמר אני העשיתי את אברהם. בלעדי, רק אשר
אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי..." (בראשית י"ד 23, 24).
דבקה נישאה לבנו של אברהם, יצחק, בשל טוב לבו ועזרתה לוולת:
היסקתה את העבד, אליעזר (לפני שידעה מי הוא) ואת גמלו.
(בראשית כ"ד, 11-21).

משה היה למנהיג העם בשל תכונות הצדק שבו: משה רואה את שעבוד
אחיו והורג מצרי המכה עבריו מפרדי בין אנשים בריכם – "ויצא ביום
השני והנה שני אנשים עברים נצים, ויאמר לרשע: למה תכה רעך?"
ומציל את בנות-טריין, הנשים החלשות, מיד הרועים החזקים (שמות ב,
11-22).

והוא עם תחושת הצדק והמלחמה בעוול, התכונה השנייה הדרושה
למנהיג לפי תפיסת המורשת של עמנו היא תכונת הרחמים.

הכמינו זכרונם לברכה (חז"ל) הוסיפו, בתקופה שלאחר התנ"ך, פירושים
למה שהיה כתוב בו, וכן סיפרו אגדות (מדרשים) שביטאו עקרונות
שאחרים מהם חשובים לנו היום. וכך מוסיף המדרש על הפסוק "ומשה
היה רועה את צאן יתרו חותנו, וינהג את הצאן אחר המדבר"
(שמות ג, 1):

"בחנו הקדוש ברוך הוא למשה (=את משה) בצאן.
אמרו רבותינו: כשהיה משה רבנו רועה צאנו של יתרו.
במדבר, ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסות (-
מחסה סלעי). כיוון שהגיע לחסות נודמנה לו ברכה של
מים, ועמד הגדי לשתות. כיוון שהגיע משה אצלו, אמר:

ורבי עקיבא, גם הוא מגדולי חכמי העם, הרגיש: "ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה".
נחזור לתורה, ובכיר כמה חוקים נוספים שנוצרו בעמנו, חוקי התנהגות לאדם. לא כל כללי החיים שכמסורת עמנו עשויים להיות מקובלים עלינו היום, ואנו נבחר מהם את עיקרי הערכים. (דרך אגב, היהדות תמיד העריכה את הספק, את המחשבה העצמית. גם לחכמינו היו ספקות והם לא היססו לשאול, לחלוק ולשנות).
מתוך מה שנראה לנו היום נדגיש כאן שוב ערכים, כגון הצדק והרחמים. חוקים - ערכי הצדק מתבטאים בחוקי יום יום, ובהנהיגות לעריכת המשפט:

"אל תשת (=תשים) ידך עם רשע, להיות עד חמס, לא תהיה אחרי רבים לרעות, ולא תענה על רוב לנטות, אחרי רבים להטות" (שמות כ"ב, 1-2), ובצר הדרישה לצדק המוחלט: "ודל לא תהדר בריבו" (=לא תזכה אותו במשפט רק מפני שהוא עניו (שמות כ"ב, 3), בא גם, כמובן, "ולא תטה משפט אביונך בריבו" (שם 6). ערכי הצדק מתבטאים גם במעשה, למשל, בתשלום על נזקים או השבת אבידה. וערכי הרחמים על החלש מתבטאים בחוקים כגון: "אם כסף תלוה את עמי, את העני עמך, לא תהיה לו כנושה, לא תשימון עליו נשך. אם חבל תחבל (=תיקה כערבון להלוואה) שלמת רעך, עד בוא

ה ש מ ש
ת ש י ב נ ו
לו. כי היא
כ ס ו ת ה
ל ב ד ה,
ה י א
ש ל מ ו ת ו
ל ע ו ר ו,
ב מ ה
י ש כ ב ?
ו ה י ה ב י
י צ ע ק א ל י
ו ש מ ע ת י,
כ י ח נ ו נ
(= ר ח מ נ)
א נ י

(ש מ ו ת
כ"ב, 24 -
26)

צילוח האסאם: ילדים

לא לחינם מתאר התנ"ך את האלהים כבעל המידות שהיו האידילי בעמנו. הו"ל הצינו לאדם לרובק במדותיו (=לחקות את תכונותיו אלה: "מה הוא חנון ורחום, אף אתה היה רחום וחנון" (שבת קל"ג, עב'). נדמים לנו

מאד דברים כגון ההכנה לנפש הזולת: "וגר (=אדם מעם זר הגר עמך) לא תלחץ, ואתם ידעתם את נפש הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים". (שמות כ"ג, 9) וגם דאגה לאדם, ואפילו לשונא: "כי תפגע (תפגוש) שור שונאך רובץ תחת משאו, השב תשיבנו לו"; "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו, וחדלת מעוזב (=מלעזור) לו? עזוב תעזוב!". גם הדאגה לבעלי החיים מתבטאת כאן.

חוקים אלה היו למורשת העם, שהביאם עימו כדי לבנות מחדש את חייו בארץ-ישראל:

"צדק צדק תרדוף" ... "למען תחיה וירשת את הארץ".

(דברים כ"ה, 20)

כאשר לא התנהג העם בארצו לפי הערכים האלה, קמו הנביאים ודרשו בתוקף את קיומם, שכן בלי קיומם אין קיום לישראל. כך, למשל, ישעיהו הנביא מדבר בשם אלהים:

"הלא פרום לרעב לחמך, ועניים מרודים תביא בית. כי תראה ערום וכיסיתו, ומבשרך לא תתעלם". (נ"ח 7). ועוד: "ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם, גם כי תרבו תפילה אינני שומע - ידיכם דמים מלאו. רחצו, הומו, הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני, חדלו הרע. למדו

ה י ט ב
ד ר ו
מ ש פ ט
א ש ר ו
ה מ ו ק
(= ע ש ו ק),
ש פ ט ו
י ת ו ס, ר י ב ו
א ל מ נ ה.
ו ה ו א
מ ס י י ס
"צ י ו נ
ב מ ש פ ט
ת פ ד ה,
ו ש ב י ה
ב ע ד ק ה".

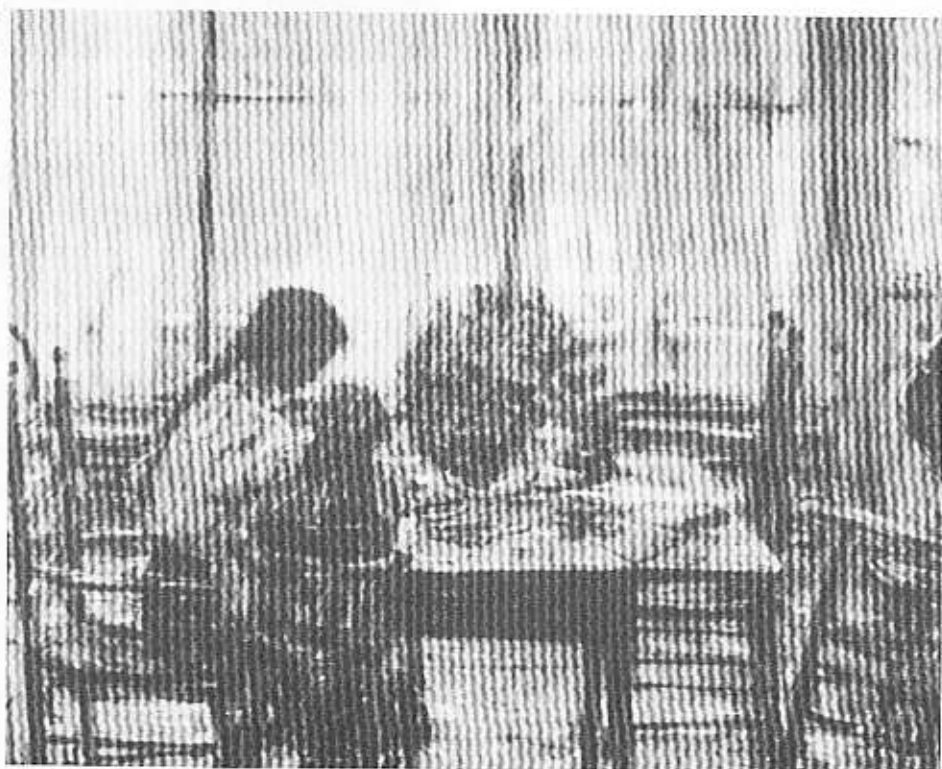
(א', 28)

והמרדש מוסיף
על הצדק, על

הדין, גם את הרחמים, כתכונה של עם ישראל: "ישראל - רחמנים בני רחמנים". ובכך ישראל מקיים את העיקר, שקבע הנביא מייכה (ו', 8):

"עשות משפט ואהבת חסד".

ערכים אלה אני רואה כעיקר, ושואף להגשימם בחיי כפרת בחברה ובמדינה.

דוגמה ב': דרשת בר-מצוה בנושא "השלום"

הנושא "שלום", לקוח מתוך חוברת שערכה כת-המצווה, ואשר שימשה כסיס לטקס שנערך בבית, למשפחה ולחברים. ההורים פתחו בברכות. אחר קראו הנערה ואחיותיה, קטעים מן החוברת, שסיפרו על ילדותה ועל מאווייה. וכאן בחרה דברים מן הנושאים התבגרות, הלומות למימוש עצמי, אחריות אישית וחברתית, עבודה ופנאי ושירים אישיים, וסיפרה על משימת התגברות שלה. הקטעים לוו בחקרנות שקופיות. אחר כך בחרה להתמקד בנושא "שלום", מבין הנושאים שלמדה עליהם, ואשר שמשו כגרעין המשמעותי שבחוברת כת-המצווה האישית שערכה:

"למדתי הרבה על עניין בר-המצווה ועל עקרונות ביהדות, עקרונות של יחס לזולת ולעולם. אני חושבת שכל העקרונות האלה – הצדק, הרחמים, "ואהבת לרעך כמוך" – מובילים למצב שהוא האידיאל – "השלום".

בפסוק אחד אנו רואים שכל אלה נתפסים ביחידה אחת: "חסד ואמת נפגשו, צדק ושלום נשקו" (תהלים פ"ה, ו). ומה הקשר בין זה ובין מעגל החיים שלי? השלום לא בא מעצמו או מן השמיים האנשים צריכים לפעול להבאתו, כמו שאנו שרים ב"שיר השלום":

"אל תגידו יום יבוא, הביאו את היום".

וזה מבוסס על תפיסה יהודית, שהאדם צריך להשתדל ולעשות, כמו שכתוב בתהלים (ל"ה, 15):

"סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו".

אני מרחיבה את המעגל ועוברת למעגל הבית והחברה הקרובה לי: המדרש מספר על אהרון הכהן, אחיו של משה, שהיה אוהב שלום ורורף שלום: אני מבקשת מכת-דודי מ', לקרוא סיפור. מ' הביאה אותי להשלים פעם עם אחותי, כמו אהרן.

"וכן שני בני-אדם, שעשו מריבה זה עם זה. הלך אהרון וישב לו. אצל אחד מהם ואומר לו: "אוי בני, ראה! חברך מטרף את ליבך ומתלש בשערו ואומר: אוי לי, איך אשא עיני ואראה בחברך? בושתי הימנו, שאני הוא שסרחתי עליו". היה (אהרון) וישב אצלו עד שמוציא כל קנאה שבלבו. שוב הולך אצל חברו ואומר לו בעניין זה. וכשפגעו (נפגשו) זה בזה גיפפו ונשקו זה לזה".

(מתוך ספר האגדה, ע"ב).

וזה מזכיר לי מקרה שהיה לנו בשכונה. ריב בין שכנים, ואחר השכנים הלך ופייס בין האנשים שריבו, ודווקא בכך ששוחח עם כל אחד על הרגשות שלו, ועל הרצון לפתור את הבעיה, ואיך זה יקל על כל אחד מבחינת הרגשות, עוד לפתור את הבעיה בצורה עניינית. בעמנו השוכים ערכי הצדק והרחמים והשלום בין אדם לחברו, מפני שהם הבסיס – לשלום במעגל העם – אך המעגל מתרחב. בעמנו חוקה השאיפה לשלום בין העמים: שלום לרחוק ולקרוב – "מורא נוב שפתיים, שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפתאיו". (ישעיהו נ"א, 19).

הנביאים דיברו בשם ה', אך לנו חשוב התוכן של הדברים ולא בשם מי נאמרו. נקרא מדברי מיכה הנביא בפרק נבואת אחרית הימים,

אני אינני מקיים את הדברים כיוון שזו מצווה של כוח עליון, גם אין לי "הוראות מדוייקות", כמו שאומר יהודה עמיחי בשירו:

אינני יודע מה טוב ומה רע בשבילי, השאירו לי את חיי
כמוכנה חדשה בלי הוראות מדוייקות וכיצד ובאיזה כלי
לתקן את הרע שיהיה טוב בשבילי.

אני צריך להכריע בעצמי בכל מקרה. הערכים שספגתי, כערכי המשפחה, החברה והתרבות של עמי, עשויים לסייע לי בהכרעות שאני מקבל באחריותי האישית.

(כאן סיפר הנער על הכרעה אישית שהכריע באירוע שהיה בטויל-כיתה).

אסיים בדברים שאמר הושע (כ"ב, 21), תנאמרים בשעת הנחת התפילין, שבה מתחיל הנער מיום בר המצווה שלו, בעדות רבות בעם.

בשבילי הנחת התפילין אינה המצווה הדתית. בשבילי מלים אלה הם סמל, עיקר הערכים שאני רבק בהם:

"וארשתך לי בעדק ובמשפט ובחסד וברחמים".

וויליאם גלקנס: הטויל

ימי השלום בעולם: זאת זה אני מבקשת מהברית ג' לקרוא:

"הדבר אשר הזה ישעיהו בן אמוץ על יהודה וירושלים:
והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית-ה' בראש
ההרים ונישא מגבעות, ונהרו אליו כל הגוים. והלכו
עמים רבים ואמרו: לכו ונעלה אל הר בית אלהי יעקב
וורנו מדרבנו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה
ודבר ה' מירושלים".

(ישעיהו ב', 1-4).

עכשיו נעבור למעגל הרחב ביותר-העולם, הטבע כגון: ר', קרא בבקשה
על השלום בעולם בעלי החיים, כי אתה "המשוגע" שלנו לבעלי חיים:

"וגר זאב עם כבש וגמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא
יחדיו ונער קטון נוהג בס. ופרה ודב תרעינה יחדיו
ירבצו ולדיהן ואריה כבקר יאכל - תבן. ושעשע יונק
על חר פתן ועל מאורת צפעוני נמול ידו הדח. לא
ירעו ולא ישחיתו בכל הר קרשי כי מלאה הארץ
דעה את-ה' כמים לים מכסים".

(ישעיהו י"א, 6-9).

המעגלים מצטרפים זה לזה: הטבע, האדם, העמים ועם ישראל, בכל
ישרור השלום. נטע, קראי את הברכה:

"הנה ימים באים נאים-ה' וגנש חורש בקוצר ודורך
ענבים במשך הזרע, והטיפו ההרים עסיס וכל
הגבעות תתמוגגנה. ושבתי את-שבות עמי ישראל
ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את ינם
ועשו גנות ואכלו את פריהם. ונטעתים על אדמתם
ולא יתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם, אמר ה'
אלוהיך".

(עמוס ט', 13-15).

אסיים בדבריו של רבן שמעון בן גמליאל (בפרקי-אבות א', י"ח):

"על שלושה דברים העולם קיים - על האמת ועל הדין
ועל השלום", שנאמר (בדברי הנביא זכריה ח', ט"ז)
"אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם". על כך אומר
הפרשן רבי עובדיה מברטנורא: "שלום בין
המלכויות ובין אדם לחברו".

עכשיו אני מבקשת מן הדוד א' לקרוא את השיר "מעין אחרית הימים"
שכתב המשורר יהודה עמיחי:

מעין אחרית הימים

האיש תחת תאנתו טלפן לאיש תחת גפנו: "הלילה הם בהחלט
עלולים לבוא.
שריין את העלים, סגור היטב את האילן, קרא למתים הביתה, והיה
מוכן".

הכבש הלבן אמר לזאב:

"בני אדם פועים ולבי כזאב:

הם יגיעו שם לידי קרבות כידון.

בפגישה הבאה בינינו, הענן ידון".

כל הגוים (המאוחדים) נהרו לירושלים
לראות אם יצאה תורה, וכינתיים,
היות ועכשיו אביב
ילקטו פרחים מסביב.

וכתתו חרב למזמרה ומזמרה לחרב
וחזור חלילה ושוב בלי חרף.

אולי מכתותים והשחזות הרבה,
ברזל הריב בעולם יכלה.

מאנחה החלילן

תוכנית לימודים להורים ולמנחי בת ובר-מצווה

מדורי התוכנית

בתחילת הוכנה לאחרונה ערכה למנחים, שעניינה תכנית הכנה לבר-מצווה, התוכנית כוללת: דברים למנחים, כגון: רעיונות לשיחות, חומר קריאה ודוגמאות לתוכניות מרוכזות אישיות.

המדורים: (בכל מדור – דברים למנחה וחומרים)

- א. מהי המשמעות של בר/בת מצווה בשבילי?
- ב. ההתבגרות המינית וההתבגרות האישית
- ג. אחריות אישית
- ד. היכרות עם מושגי-יסוד במסורת היהודית
- ה. מושג "המצווה" הדתי והחילוני
- ו. גישתו של היהודי החילוני לתרבותו ולערכיו. ערכים בתרבות היהודית – ובתרבות הכללית האוטונומית של האדם (הנערה/הנער) מתוכם ערך או ערכים לתכנית אישית מרוכזת.

1. האדם וקדושת החיים

2. אני

3. אחריות כלפי העולם (הטבע, הארמה, בעלי-חיים)

4. "מידות טובות" – מקבץ כללי מן המדרשים

5. היחיד והחולת ("ואהבת לרעך כמוך")

6. היחיד והחברה בכללותה (אישיות החברה המבוססת על יחיד כגון: עבודה, צדק, רחמים ושלוש)

7. היחיד כשולח משפחתו

8. היחיד, עמו וארצו

9. שלום ותקוות לעתיד

10. סיכום הערכים

ז. משימות לבר/בת מצווה

ח. פרשת השבוע וחלופות לפרשת השבוע

ט. הצעות מיוחדות של המשפחה

י. אמנות

יא. עיצוב חוברת בר-מצווה אישית, או הצעות אחרות, חוברות לדוגמה

יב. החגיגה והטקס – הצעות ביבליוגרפיות

רנארי: שתי ילדות בקרקס

הנער והנערה יספרו מה הם רוצים לראות בבר-מצווה שלהם, מה באמת הם מרגישים ורוצים.

נקודות אפשריות לשיחה: מה נהוג בחברתי? למה מצפים החברים? למה מצפים בני משפחה שונים (הורים, סבים, דודים, אחים, וכיו"ב)? מה אני רוצה לעשות בהגיגה? איזה מקום תופסות המתנות? בר-מצווה – האם אני קטן או גדול? מה עשויים להיות רגשות האחים כלפי בר-המצווה שלי (כלפי החגיגה וכלפי מעמדי כמתבגרא)? האם אני עומד מול בעיות חדשות? (גיל ההתלכטיות והשאיות), מה הן משאלותי לגבי ההווה, העתיד הקרוב והעתיד הרחוק יותר? בעיות ומשאלות בתחומי ההתעניינות, בתחומים שאני מוכשר בהם, מימוש עצמי, פעילות בשעות הפנאי ביחסי עם הווילת: בעיות ומשאלות לגבי המשפחה, חברים וחברות, החברה בארץ, בארצות אחרות (אני והחברה), איך אני רואה את עצמי כיהודי תופשי, לא דתי, בישראל?

כשיחה זו אנו עובדים מן החיצוני, הסמלי והחגיגי אל הפנימי והמשמעותי בשבילי, בר המצווה. אני כמתבגר ישראלי, בן לעם היהודי.

1.2 ההתבגרות

הנער והנערה מרגישים שחלים בהם שינויים גופניים ונפשיים, אך לחיב מתביישים לדבר על כך. נבחר בגלוי שאין להתבייש בסימנים הראשונים: זה קורה לכל אחד, קורה לחברים ולחברות בגילך, למבוגרים במשפחתך – וזה קרה למתבגרים גם לפני אלפיים שנה (לפי העדויות שבמשנה, שקבעו את גיל בר המצווה לפי סימני ההתבגרות האופייניים לחיים באזורנו). זהו גם גיל התעוררות התשוקות המיניות, ההתאבחויות והחברויות.

טקסי התבגרות קיימים בכל החברות האנושיות בעולם, מן הקדומות ועד ימינו. למושג בר-מצווה אין אחיזה בתקופת התנ"ך, וכאירוע טקסי משפחתי לא נערך גם בתקופת בית שני. המעבר

מ"קטן" לגיל מצוות ("בן י"ג למצוות") מוזכר כשלב בין שלבי גידולו של האדם היהודי (מסכת אבות ה', כ"א) בן המש למקרא, בן עשר למשנה, בן שלוש עשרה למצוות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה לחופה, וגו'. בר המצווה מצטרף למניין הבוגרים ואחראי למעשיו ולחיויו.

בחברה המודרנית אין בן השלוש-עשרה נתפס כבוגר – אינו הופך לאישיות עצמאית ומשפטית, וכך – כל שהובטח לו לכאורה בטקס בר-המצווה אינו קיים למעשה במציאות. ואכן, כשיחה עולה לעתים קרובות התחושה שיש כאן פרדוקס: הנער אומר לנ"א "אתם באים אלי כאל קטין, אבל דורשים אחריות". אתם משרדים מסר כפול, הרי בסוף הטקס שוב תגידו לי מה לעשות!"

נביא עתה לדוגמה תוכנית-לימוד אישית מרוכזת אחת. תכנית זו משמשת בסיס אפשרי לדוגמאות החלופיות שהבאנו קודם בדברים שהיו "הגרעין המשמעותי" בטקס-הבר-מצווה. התכנית כוללת נושאי "התבגרות" ו"אחריות אישית", וערכים שנבחרו בתחומי "היחיד והחולת" ו"היחיד והחברה בכללותה".

1. מהו בר-מצווה בשבילי? ושיחת פתיחה קצרה לנושא כולו

1.1 למה אני מצפה?

פיץ אוגוסט דנאור: פורטרט של שתי נערות

נשוחה על כך ונרגיש שהארם הוא אוטנמי והוא המחליט, נטילת האחריות אינה פעולה קלה. כיצד יתמודד כל אחד מאיתנו עם הנתונים ועם הקשיים? נעלה דוגמאות ושאלות: במה יש לך, הנער והנערה, אחריות? למשל: לימודים, החלטות לגבי עצמך, לגבי רכושך ובגדים, מחשב אישי, לגבי חברות עם חברים וחברות, לגבי אחים, בעלי-חיים שבאחריותך, חוגים שבהם, בילוי שעות הפנאי שלך, שותפות באחריות הכספית של המשפחה, רדישות והימנעויות. שותפות בנטל התפקודים במשפחה, תפקידים בכיתה ובחברה, אחריות רגשית ליחסים עם בני המשפחה המצומצמת והמודחבת, שכנים, חברים וחברה כללית יותר.

1.4 אחריות אישית - מימוש עצמי

- אנשים זרים
- שאני בכלל לא מכיר -
- ממקומות אחרים
- וגם פה מהעיר -
- הייתי רוצה
- שידעו מולם
- שיש ילד
- אחד בעולם
- והילד הזה
- הוא
- אני

(יהודה אמלם, ודילד הזה היא אני, כתר 1977)

בשיחה נוכל להעלות נקודות כגון אלה:

- מי אני? מה אני מרגיש כשקוראים בשמי? מהו עולמי הפנימי - משהו (נוף, צמח, מבנה, מקום) שהרגשתי בו ש"זה אני", צעצוע, ספר, שיר, לחן, סרט, דברים שהם "שלי".
- מה הן שאיפותי? ("מה תעשה כשתהיה גדול?") נוכל להציע לנערה/לנער/לנערה/לנער מהן התכונות שהם מכירים, מעלות ותסרונות.
- אחר ידשמו כחמש תכונות שלדעתם מאפיינות אותם עצמם. אחד נשוחה על מקצועות אחרים ונרשום תכונות וכישורים החשובים במקצועות אלה. מכאן נעבור לחלומות ולשאיפות האישיות, או לפחות לכיוונים אפשריים. נוכל לדון בשאלות כגון: מהי מידת

ואכן, אני רואים את בר-המצווה כשלב, כהתבגרות. נשוחה על בעיותיה, יספרו הנער והנערה על מה שמתרחש ויביאו דוגמאות מחייהם.

נקודות אפשריות לשיחה:

- יש לנו יותר מורעות ל"אני" ולמה שמתרחש בתוכנו
- אני מתלבטים
- יש לנו בעיות ביחסינו עם הורינו: מצד אחד אני מתמרדים משום שאני שואפים לעצמאות המתגברת, מצד שני אנחנו חשים גם בהמשך התלות, וכמוכן באהבה. (בעיית "כיבוד אב ואם"). ישנו ביטוי "ברוך שפטרנו מעונשיו של זה", שהיהודי הדתי אימרו בטקס בר-המצווה, כאשר הבן מגיע לאחריות על מעשיו והוא הנושא בעונש על חטאיו.
- אך אין ההורים משתחררים מקשרים ומאחריות לילדיהם. כאן באה לידי ביטוי השמחה על עצם העובדה שההורים זכו לכך שכנם מתבגר והוא מסוגל להיות מודע, מבין את אחריותו, ובהדרגה נעשה לעצמאי ולאחראי. זהו תהליך שנמשך כל ימי האדם. בר המצווה הוא שלב חדש בחיים, תחנה בתהליך עיצוב האישיות וגיוושה, התייחסות אל עצמה ואל הסובב אותה וקבלת הכרעות בשנים הבאות.

1.3 אחריות (הערה: בסעיף זה, וכן בסעיפים נוספים, מוצעות בערכה השלמה גם פעילויות קבוצתיות, סיטולציות ומשחקים. כאן הבאנו הצעות ליחיד).

- מוצע להתחיל בקריאה בדברים ל', 11-14.
- נדון במקרים בהיי הנער/ה: בכיתה, בחברה.
- "הכל עצמי והרשות נתונה" - עיקרון זה חשוב ביהדות גם במשמעות הדתית, אך גם במשמעות הכללית יותר, שנקודת המוצא שלה הוא האדם ולא רצון האל. לא הכל תלוי ברצונו החופשי של האדם. יש נתונים שאינם יכול לשנותם: נתונים גנטיים, נתוני סביבה (משפחה, עם, מקום, אפשרויות). אולם בדרך לפעול עם הנתונים האלה, ומהם להמשיך הלאה. והרי עמדה הנוגדת את העמדה הפאטאליסטית. יש גם נתונים של ערכים: אנושיים, יהודיים, ושל שאיפות ודרכי חיים. בדרך נתונה הרשות: לבחור, לקבל - ולפעול על פיהם מתוך אחריות הנובעת מהחלטתך לקבלם.

נציע לקרוא את שני המקורות הבאים, פרק מאת הרמב"ם, ושיר של עמיחי, המעלה בדרך פיוטית את בעיית האדם בהתמודדות עם נתוני אופיו, כשדונותיו, וכיו"ב.

"רשות לכל אדם נתונה: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק - הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה - הרשות בידו. אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומות העולם רוב גולמי בני ישראל, שהקב"ה גזר על האדם מתחילת ברייתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן, אלא כל אדם ראו לו להיות צדיק כמשה רבנו או רשע כדבועם... ואין מי שיכפה (יכריח אותו)... ולא מי שמושם משני הדרכים, אלא הוא עצמו ומדעתו נוטה לאיזו הדרך שירצה". (הרמב"ם, משנה תורה, הלכות תשובה ה': א-ב)

אינני יודע מה טוב ומה רע בשבילי, השאירו לי את חיי כמכונה חדשה בלי. הוראות מדויקות וכיצד ובאיזה כלי לתקן את הרע שיהיה טוב בשבילי.

(יהודה עמיחי, במרחק שתי תקוות, הקיבוץ המאוחד, תשי"ה, עמ')

אנתוני ון-דרייק: ילדה (פרט)

הכנות שלנו בקביעת התכונות המאפיינות אותנו, ומהי מידת המודעות שלנו לעצמנו? מה מניע אותנו לבחור במקצוע מסוים: יוקרה, כסף, התאמה, סיפוק? עד כמה נראה לנו שנוכל להגשים את חלומותינו?

האם אני חייב להחליט עכשיו? האם בכלל קיימת "החלטה סופית"? אילו שיקולים אביא בחשבון עכשיו, ואולי גם בתקופות מאוחרות בחיי? (כגון: נטיות, אופי, אחריות כלפי עצמי וכלפי המשפחה שאקים ("עבודה ופרנסה"). התחשבות בבן-הזוג, התייחסות בעתיד להורי המזדקנים, התייחסות לחברה כולה, למדינה). נאמנות לעצמי, כל עוד אינני פוגע בזכויות הוולת.

מסיפורי החסידים: שאלת השאלות

"זמן מה לפני פטירתו אמר רבי זוסיא: אם ישאלו אותי בשמיים למה לא הייתי משה – אדע מה להשיב. אבל אם ישאלו אותי למה לא הייתי זוסיא – יסתתמו טענותי".

(בובר, אור הגניז, סיפורי חסידים)

אדם

אדם
לפני שאדם הוא -
אהבה הוא,
אדם נולד
כדי לחזור
את היופי
שהיה עדיו
ולחוסף קומץ משלו
באומץ.

(דבורה לוונסון, בתוך: קולות אנוש, ערך א' בן-גוריון, ארכיון החגים הבינקובי, בית השיטה, 1995).
האחריות האישית מתבטאת במעשה ולא בהצהרות: "נעשה ונשמע"

אמרו בני ישראל במעמד הר-סיני. הבנת עצמי היא פעולה מתמדת של האדם עם עצמו, מעין "בר-מצווה" תמידית. ביהדות מרגישים שהכל צריך להתבטא במעשים. למשל, כשאדם מתחזק, אין בכך דבר, אלא עליו לעשות פעולה מתקנת: "טובה ועובד - ירוחם" (משלי כ"ח, 13). יום הכיפורים אינו מכפר לאדם האומר שישבו ויחטא אחרי בקשת הסליחה, וכן אינו מכפר על הטאים שבין אדם לחברו, עד שיוכל אליו, יבקש סליחה ויתקן את העוול. וזו המשמעות האמיתית של התפייסות בין אנשים.

1.5 אחריות אישית - כלפי הוולת

אחריות אישית אינה מצמצמת איפוא באחריות כלפי עצמי, אלא פירושה גם אחריות כלפי הוולת וכלפי החברה. האדם – למרות שהוא יחיד ומיוחד במינו, אין הוא בודד בעולם. "אני" – גם בהגשותי לוולת, שותפויות, שיתוף אינטרסים, עניין הדדי וויתורים הדדיים.

נקודות לשיחה:

– האם אני יכול/ה להיות תמיד לבד? מה ההבדל בין "לבד" לבין "בודד"?

"אם אין אני לי – מי לי ואני כשלעצמי-מה אני".

– בחברה הטכנולוגית ובמבנה החברה היום (מרחקים, עיר גדולה, קשר באמצעים טכנולוגיים לא פנים אל פנים) – מהן בעיות הניכרות? איך אנו יכולים לפעול לקשר עם הוולת? (יחסים בין אדם לחברו היחיד, דוגמא – ביקור חולים, שהוא ערך חשוב ביהדות והשבת אברה – באחריות לוולת).

– במורשתנו – המצוות "שבין אדם לחברו" הן היסוד לחברה היהודית (לכן גם בחרנו בנושאי הצדק, הרחמים, והשלום לעיון בערכים). אנו עושים זאת לא מתוך צווי של ממסד דתי, אלא כהחלטה אנושית. – "ואהבת לרעך כמוך" – קודם תאהב את עצמך. אם אינך אוהב את עצמך (מרוצה מעצמך, שלם עם עצמך, גם מכיר בחולשותיך) אינך יכול לאהוב את הוולת ומפי אבא קובנר).

ואהבת לרעך כמוך = ואהבת את וולתך כמוך

מה משמעות "כמוך"?
אהב אותו כמו שאתה
אוהב את עצמך - מידת
חסידות יתרה? זהו
אידיאל - אך קשה,
לא אנושי
קיצוניות

אהב את רעך משום
שהוא כמוך, אדם
בעל תכונות
טובות ורעות,
מעלות וחולשות
אנושיות

אהב רק את רעך
שהוא כמוך - מידת
קנאות והסתגרות,
"מלחמה שבטית"
קיצוניות

נבואה. אחר-כך הם פורשו והורחבו ע"י החכמים: "ההלכה" (משנה)

ותלמוד, "שאלות ותשובות", הפוסקים = ספרות תורנית, נתפסים ביהדות הרתית כהמשך החיוב האלוהי: "הלכה למשה מסיני". היהדות החופשית מתייחסת אל "מצווה" אנושית, פנימית, מצפון האדם.

פול סאקן ילד

(עשירות, כמובן לעלות שאלות על היווצרותו של "המצפון": האם הוא חלק מן הבריאה ע"י "הנעלים"? האם התפתח כחלק מן האבולוציה? האם כהתפתחות חברתית אנושית? אין תשובה סופית).

מכל מקום "הציוויים" נתפסים כערכים שפותחו בידי בני-אדם. בני-אדם אלה היו אנשים רתיים שאכן האמינו במקור האלוהי של המצוות וייחסו את מה שקבעו למקור אלוהי, וכן אנשים בתרבויות שונות, ויהודיות בתוכן, שראו בערכים אלה יצירה אנושית. התרבות שנוצרה בעמנו (תרבות = שהתפתחה בכל דור ונמסרה מדור לדור).

יש לציוויים אלה ערך היסטורי של קיום החברה היהודית, וערך משפטי התנהגותי לכל בן לעם היהודי. (נוכל כאן להזכיר את עניין "עגלה ערופה", דברים כ"א 1: "דינו לא שפכו את הדם" = אחריות, האחראי הישיר והעקיף).

– בחירת היחיד והחברה, מתוך תפיסת היסוד ההומניסטית (הומניזם – האדם במרכז). כיוון שבני אדם בחרו כזה, האדם אחראי ל"מצווה" שהוא מצווה על עצמו, רואה בה אחריות אישית. על כן – נכיר כמה מן המצוות העיקריות שביהדות, שאנו רואים אותן כ"ערכים".

נבחר את המצוות המתאימות לנו ושהן בעלות משמעות בשבילנו. הבחירה הזו מחייבת אותנו, אך לא בהכרח לתמיד. התנאים והגישות שלנו בשלבים שונים של חיינו עשויים להשתנות, וכך גם להשפיע על בחירה מחודשת של "מצוות" שונות. נתחייב בפני עצמנו להשתדל לפעול לפי המצוות הפנימיות האלה במציאות, בארועי החיים השונים: מצוות לעצמי, למשפחתי (וזו שנוגדת לי תוכנה וזו שאקיים בעתיד, ליחסי עם חברי, עם החברה, המדינה, העם).

ר' עקיבא:

עקרון על (של פרשנות החוק, ההלכה) שממנו נובעים שאר החוקים, ואליו הם מתייחסים וצריכים להתאים אליו. זו התפיסה היהודית, ונוכל להעמיד כל התנהגות וציווי, דתי ושאינו דתי, אל מולה ולבחון אם מתאימים לה.

– יחס לאשה

הכלל – "ואתה תמשול בה..." (בראשית). נקרא את הסיפורים על: רחל, לאה, מיכלה, בת-שבעה.
בתוך הכלל – הערכה – שרה, רבקה, רות.
היוצא מן הכלל – בנות צלפחד (במדבר כ"ז) דבורה ברוריה (אשתו של ר' מאיר, שידעה תורה והיתה חכמה ביותר) ראגה לאשה (הנתפסת כחלשה) – למשל, וכיותיה, ראגה לאלמנה, בדברי חז"ל – לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו (ב"מ נט, 1). (אבל הבסיס: היא "שלו", למענה אין שוויון בוגיות). (אפשר לקרוא אנדות נוספות בספר האגדה לביאליק ורבינצקי, במדוד "ביתו של אדם", בסעיפים נישואים, טיבה של אשה).

לשיחה – מעמדה של האשה במקורות – שלנו דומה לזה שהיה קיים באותן התקופות בעולם כולו – יחס של "רכוש" ("גניין האשה בנישואים"). אבל – במסגרת זו, יש הרכה כבוד והערכה, ציוויים להתנהגות יפה כלפיה.
כיום – הבעייתיות ההלכתית קיימת, אך בחילוניים – ברירת הערכים בכיוון הווגיות, שוויון והערכה הדדית.
נסכם את ההתבוננות לקראת אחריות לעצמי ולזולתי בציטוט מן המקורות:

אתה מוצא שלושה שמות נקראו לו לאדם: אחד מה שקוראים לו אביו ואמו, ואחד מה שקוראים לו בני אדם, ואחד מה שקונה הוא לעצמו. טוב מכולם מה שקונה הוא לעצמו.

(תנחומא, ויקהל).

1.6 מושג המצווה

א. קריאה – בעשרת הדברות (שמות, כ').
ב. נקודות לשיחה – כיוון שבגיל זה נשאלות שאלות רבות באשר ל"אלוהים", אפשר לפתוח ב"תפיסת האלוהים", אם לא יעלה צורך בכך – אפשר להתחיל ב"תפיסת המצוות".

תפיסת האלוהים: היהדות היא אם המונותאיזם = האמונה באל אחד, – ביהדות, המונותאיזם הטהור, הוא תפיסה מופשטת לחלוטין של האל, הוא נתפס בצורה לא גשמית, "נעלם" כמבטימטיקה, אפשר, אולי, לשער שהוא קיים לפי עדויות הסביבה ("מי ברא את העולם?" – שאלה שבוודאי עולה אצל הנער/ה), אך אין לאדם אפשרות לתפוס את מהותו. – אפשר להעלות בשיחה את תפיסת החילוני (לא בהכרח אתאיסט), שבוודאי שולל את האפשרות של האדם "להתקשר עם האלוהים", או להשפיע עליו. עניין זה הוא יסורי, בניגוד לקמיעות, להשבעות, לאמונות שאנשים חיים או מתים "מתווכים" ומשפיעים. אפשר גם להעלות את הבעייתיות שבתפילה, לאור התפיסה הזאת. כך עשויה להיות גם הבעיה במושג "מצווה" – מי מצווה? מי ציווה?

תפיסת "המצוות": היהדות כדת תופסת את מכלול התנהגויות האדם בעולם בציוויים של האלוהים, אלה נתגלו למשה ולנביאים (ותורה,

עיון בערכים מן המורשת היהודית: צדק ורחמים

2. פתיחה להכרת הערכים מן המורשת היהודית
הנער והנערה יוצאים מן "הכאן והעכשיו": אני בגיל "המצוות" – שלב חשוב בהתבגרות ובקבלת אחריות אישית, מכאן אני בוחן את הרברים שקדמנו: איך הגעתי הנה?

הפנים

את הפנים שיש לי
קבלתי מאמא שלי,
גם היא את פניה קבלה
מאמא שלה,
סבתי לי מסרה את פניה ורכה,
איוו דרך ארכה!
כך היא שולחת אותם לנכדים,
אחר לנשים.
במשפחה שלי, מי שגולר
מקבל מתנה - פנים.

כל פעם הם מופיעים חדשים ושונים
- עינים כחולות הופכות ירוקות,
מתקרבות אל האף או מתרחקות,
אבל תמיד,
במשפחה שלנו, הבנים
הלואה הלאה, כנהר
נושאים את הפנים.

(נורית זרחי, מתוך: המלכה פטריה
והמלך מטר, הוצאת עם עובד)

ומהמשפחה – לעם.
אילו ערכים התפתחו בתרבות עמך,
ערכים שאני יכול להשתדל להתנהג
לפיהם, כיוון שהם באחריות
האישית? (כך, למשל, כשאני קורא
בפרשת השבוע שלי, או חושב על
עמי שיצא ממצרים ומן הגלות ונכנס לארץ – מה העיקרים שביצאה
מעבדות לחירות? מה הערכים שקיבל העם עליו במרכז כרי להגשימים
בחיינו כעם וכיחידים בוגר)

בחרנו לעסוק בערכים מן המורשת שבמורשתנו - בצדק, ברחמים, ובשלום.

2.1 צדק

2.1.1 א) כשיחה הפותחת יעלה הנער את ורהוריו באשר לערך הצדק:
מה משמעותו לגבי? הוא יספר על מקרים מחיי בסיסה
ובמשפחה: יסביר מה היו רגשותיו ותגובותיו, מה היו הבעיות,
איך פעל, מה היו התוצאות, מה הלחצים שהפיק?
ב) מכאן אפשר להרחיב את המעגל: מה חשיבותו של ערך הצדק,
הדין, בחיי החברה, במדינה, בין מדינות? (אפשר להעמיד גם
את "הצדק" מול "הכוח").

2.1.2 הצדק הוא ערך חשוב בתרבויות השונות. במורשת היהודית הוא
ערך מרכזי ביותר. (נוכל, למשל, לבדוק בקונקורדנציה לתנ"ך,
ולהיווכח כמה פעמים נזכר בתנ"ך המושג "צדק" או מלים אחרות
משורש זה).

דל-רובינה: מקהלה

א) במורשת הדתית היהודית הצדק הוא תכונה מרכזית ביותר
מתכונותיו של ה', משום שהארם היהודי תפס את הצדק כערך
העליון, ולכן ייחס תכונה זו לאלהיו. כיוון שהאלהים משמש דוגמא
לאדם, על האדם לרכוש בדרכיו: מה הוא צדיק, תהיה אף אתה
צדיק, ואכן, בתנ"ך ה' הוא אלוהי הצדק: "צדק ומשפט מכון כסאו"
(תהלים צ"ב, 2); "צדק מלאה ימינך"
(תהלים מ"ח, 11).

- גם המנהיגות נתפסה בעמנו קודם
כל כאחריות על קיום הדין, הצדק;
לשופטים נאמר: "ושפטתם צדק בין
איש ובין..." (דברים א, 16).

נוכל להעלות כנושא לשיחה גם את
דמותו של דוד; בתנ"ך אין המספר
מתעלם מן הבעייתיות המוסרית
(נתן הנביא המוכיח על גול "כבשת
חרש" שבדמותו הכותנית, אך מרגיש
בסופו של דבר (שמואל ב', ה, 15)
את לימוד הלקח: "ויהי דוד עושה
משפט וצדקה").

- אך בראש ובראשונה - הצדק
מחייב כל אדם בעם, כל יחיד ויחיד
בחברה.

הארם האיריאלי (תהלים ט"ו, 2) הוא
בין השאר "חולך תמים (נוהג ביושר,
בשלמות) ופועל צדק". הצדק מופיע
כעקרון מנחה: "צדק צדק תרדוף"
(דברים ט"ו, 20), "בקשו צדק, בקשו
ענוה" (צפניה ב', 3). הצדק הוא ערך
כללי בכל החברות המתוקנות
הפועלות לפי חוקים שבני אדם
הסכימו עליהם.

- ואין רי בהצהרות כלליות, העקרון
צריך להתבטא במעשה, בהתנהגות. נקרא יחד את המקורות הבאים,
ונראה כיצד מתבטאים הדברים בכמה רוגמאות: עשרת הדברות (שמות
כ', 1-17); והחוקים: שמות כ"א, 33-34, שמות כ"ב, 1-2; שמות כ"ב,
3, 6, 24-26; ויקרא י"ט, 9-18, 33-37. הנביאים העמידו את הצדק
כערך עליון ודמיוו כ"ב, 13: ישעיהו א', 15-17: ישעיהו נ"ח, 1-12;
עמוס ד', 4-5; ב', 8. כאן ניתן לדון בעיקרון עשיתי הצדק כאשר הוא
עומד מול הפולחן, הפולחן הוא דיק ושקרי כאשר אינו עומד על
תשתית ההתנהגות בצדק.

אפשר להעלות כאן גם בעיות בימינו בנקודה זו. (תהלים ד', 16).

- הספרות היהודית שאחר התנ"ך - המשנה והתלמוד, עסקה ובצד
עניינים פולחניים וכיו"ב, בהרחבה רבה בעניינים ש"בין אדם
לחברו", בחוקים ובהתנהגויות שבהם יש לו ערך הצדק בחיי היום
יום של היחיד, כך, פרטי חז"ל חוקים בענייני השבת אברה, יושר
במסחר, השגת גבול, יחסי שכנים ועוד. למשל: בסדר "נויקין" מסכת
בבא קמא (פרק ג', ב) אנו קוראים: "השופך מים ברשות הרבים והחזק
בחן אחר חייב בנקו..." במסכת בבא מציעא פרק א', "שנים אוהין
בטלית (בגד). זה אומר אני מצאתיה, וזה אומר אני מצאתיה. זה
אומר מלה שלי, וזה אומר מלה שלי. זה יושבע שאין לו בה פחות

מחציה וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה ויחלוקו". ושם, בפרק ו', משנה ב': "השוכר את האומנין (בעלי מלאכה) וחזרו בהן - ידון על התחלונה, אם בעל הבית חזר בו - ידו על התחלונה. כל המשנה ידו על התחלונה. וכל החזר בו ידו על התחלונה".

עתה נעבור שוב לשיחה: כמה אני, הנער/ה, חושב שאני יכול לפעול לפי עקרון הצדק בחיי? מה הקשיים - ואיך אנהג במקרים שונים?

(ב) הצדק הוא התשתית לחיי החברה, העם, המדינה, העמים, והעולם.

נקרא את סיפור המבול ונתמקד בכראשית ה', 11-12: מדוע חרבה חברת האדם? נראה גם דברים ט"ז 20 - הקשר בין רדיפת הצדק והחיים על פני האדמה. לאחר מכן נראה את ההשקפה היהודית בדבר הקשר בין הצדק והחברה כפי שהיא מתבטאת בדברי הנביאים: ישעיהו א', 1-25; עמוס ב', 1-15, ג' 9-10, ד', 1-3; ירמיהו כ"ב, 13: הנביאים אינם מצטמצמים בחברה היהודית, הם דורשים צדק גם ביחסים בין העמים (עמוס פרק א'; ויקרא ט', 33-34). עם ישראל, והעולם כולו, יגיעו למצב האידיאלי רק אם יעמדו על בסיס הצדק: "נוה צדק הר הקודש" בדברי ירמיהו (ל"א, 22, 23). "ציון במשפט תיפדה, ושביה בצדקה" (ישעיהו א', 27). וירושלים תיפדה, כשתהיה שוב "מלאת משפט, צדק ולין בה" (ישעיהו א', 21).

על המנהיג של אחרית הימים יאמר: "ושפט בצדק דלים... והיה צדק אזור מתניו" ורק אז - "וגר ואב עם כבש"... (ישעיהו י"א, 4-9).

העולם כולו יעמוד על הצדק: "צדק למדו כל יושבי תבל" (ישעיהו כ"ו, 9), ואז יבין בו גם השלום: צדק ושלום נשקו (תהלים פ"ה, ח). אפשרות לשיחה: כיצד אני רואה אפשרויות להגשמת רעיונות כאלה?

(ג) תפיסה זו של הצדק כערך בסיסי של תרבות עמנו עומדת במרכז התחדשות חיינו הלאומיים בארץ, גם בלא זיקה לדת. נקרא תחילה דברים על חלק מרעיונותיו של אחד העם, מראשוני ההוגים של הלאום היהודי המתחדש:

התנאי הפנימי להשפעה זו של הישוב היהודי בארץ ישראל הוא בכך שיהא במוחו למלא את התפקיד של הבסיס המלוכני. תנאי זה הוא בר-הגשמה רק כאשר תהיה רציפות בין הבסיס החדש לבסיס הישן, כלומר רק כאשר היסודות הרוחניים של הבסיס החדש

מארי קאסאט: קטיפת פרחים בשדה

מרי קאסאט: אם קוראת לנכדיה

יהיו מושרשים בתחומה של היהדות ההיסטורית ומורשתה הרוחנית. המרכז הרוחני מן ההכרח שיהיה מרכז בעל משמעות יהודית. אך כאן נתקל אחד-העם בקושי שהיה טבוע בעצם נקודת המוצא של תפיסתו. הבסיס הקורם של הליבור היהודי היה דתי. בסיס זה התפורר, לא במעט כתוצאה מן העובדה שהדת חדלה למלא בחיים המודרניים את התפקיד שמילאה בעבר. נשאלת איפוא השאלה: כלום מחייבת הרציפות ההיסטורית של הבסיס החדש והישן - להקנות לבסיס החדש איפי רתי? אחד העם השיב על כך בשלילה: המרכז הרוחני היהודי לא יהיה מרכז דתי. וכדרכה של היהדות החדשה, שתקום כתיצאה מן התחיה, לא תהיה טבועה בה השקפה דתית. היהדות החדשה תתיחס בכבוד לדת היהודית כיצירה לאומית גדולה של העם אך לא תקבל על עצמה בהכרח את ציווי הדת. הברלה זו בין הדת לבין היהדות החדשה, שני טעמים לה: טעם היסטורי וטעם עיוני. מבחינה היסטורית אין הרבר ניתן לביצוע כי דור זה, שאליו מרכז אחד-העם, ושאת שאלתו הוא מנתת, הוא דור חילוני ואין לדרוש ממנו בשם הרציפות ההיסטורית ויתור על עצמאותו ודרכו המיוחדת. הטעם העיוני הוא מכריע עוד יותר: העיקר ביהדות - ואולי העיקר בדת בכלל כפי שתפס אותה אחד-העם - אינו היסוד של האמונה, העיקר הוא יסוד המוסר שבה.

אחד-העם סבר שעל ידי העמדתו את היהדות ההיסטורית על המוסר ולא על דת, יש ביכולתו להבטיח את הרציפות שהיא תנאי לכך שהמרכז הרוחני ימלא את הפונקציה הלאומית שלו. בדרך זו של העלאת המוסר למדרגה של עיקר העיקרים ביהדות, הבלוי אחד-העם, את מקומה של הנבואה ורעיונותיה בדרכה ההיסטורית של היהדות ובמהותה השיטתית.

מתוך: רוטנשטריך, נ', על אחד העם, עיונים, למדריך ולמורה, כ"ד, הסוכנות היהודית, ירושלים, תשט"ו.

ונסיים בכמה שורות ממשנתו של א"ד גורדון, מראשוני ההוגים והמגשימים של החברה המתחדשת בארץ.

אנחנו, אשר אימתנו, מצד אחד, סבלה יותר מכל העמים והנה עקורה מארצה וקרועה מכל טבע באין דומה לה, ואשר, מצד שני, כוחה להתקיים די איתן עד שכל הפורענויות שבשולל כמשך קרוב לאלפיים שנה לא יכלו לה להעבירה על דעתה - אנחנו, בשאפנו לתחיה שלמה, אין לפנינו דרך אחרת אלא להעמיד את חיינו המבוקשים על יסודם הטבעי בהחלט: על התשובה, השיבה אל הטבע, על העבודה

והיצירה ועל הסדר והרוח המשפחתיים-לאומיים. אנחנו, יותר מאחרים, מוכרחים ואפילו מצווים ועומדים לשקוד על תיקונה של האומה, להעמידה על דרך התפתחותה של הרוח האנושית, על דרך השאיפה לאמת ולצדק, ביחס ליתר העמים ולכל אדם.

זה - יסוד רעיוננו, רעיון תחייתנו וגאולתנו, וזה יסודו של רעיון עם - אדם. באין עם-אדם אין אדם-אדם, ואין יחיד-אדם, ומי כמונו בני ישראל צריך לעמוד על זה? (מתוך: "שומר", י"ז משנתו של א"ד גורדון, דבר לעם, עמ' 123-124).

תאודור הרצוג: ילדה וכלב

2.2 רחמים

2.2.1 א) נקודת המוצא לשיחה הפותחת

עשויה להיות: הצדק, הרין, הוא הבסיס לחברה מתוקנת. אך האם תמיד "יזיק הרין את ההר"? חברה אנושית אינה יכולה להתקיים גם בלי העקרון של "לפנים משורת הדין", בלי הרחמים. אפשר להעלות דוגמאות מהי יום יום במשפחה, בכיתה, בחברה: מדברים שהועלו לאחרונה בחדשות, בעיתונות. אפשר גם לשוחח על ספר או על סרט שבו עלתה בעיית הצדק, הרין, לעומת הדיכוי האנושי של הרחמים, "הלב".

ב) גם בעניין זה אפשר לראות את שני הצדדים - הרין והרחמים - במעגלי החיים השונים: בין ה"אני" - וסביבתי הקרובה ביותר, בין האנשים בחברה, במדינה, בין מדינות, ובין האנשים ועולם בעלי-החיים והטבע.

2.2.2 א) הרחמים כערך חשוב ביותר מובלט בתרבות היהודית, ולעתים קרובות דווקא בצדוף "הצדק והרחמים". (נחשוב אפילו על הקשר הלשוני בין "צדק" ו"צדקה" ו"צדקה בתנ"ך מופיע גם במשמעות צדק, ואח"כ - דווקא במשמעות העזרה לחלש). הרחמים נתפסים בתרבותנו כחובה, כשם שעשיית הצדק היא חובה (וכך גם בתרבויות אחרות, כנצרות וכאיסלאם). ננסה גם להבין את המשמעותות שבאידאול - "צדק". גם כאן אפשר לפתוח בקונקורדנציה לתנ"ך ולראות את ריבוי הפעמים שמושג החסד מופיע במקרא:

ב) התכונות שיוחסו לה' בתנ"ך ובמדרש - כדוגמא לאנשים, כערכים שיש להתנהג לפיהם. הרחמים - תכונה בולטת ביותר:

מה הוא רחום וחנן, אף אתה היה רחום וחנן. (מסכת שבת, קל"ג, עמוד ב').

- חנן ה' וצדיק, ואלוהינו מרחם - נשים לב לצדוף של צדק ורחמים: (תהלים קט"ז, 45).

- הבן יקר לי אפרים אם ילד שעשועים, כי מדי דברי בו זכור אומרנו עוד, על כן המו מעי לו, רחם ארחמנו, נאום ה' (ירמיהו ל"א, 19).

- אשר בק ירוחם יתום (חושע י"ד, 4).

- וארשתך לי בעדק ובמשפט ובחסד וברחמים (חושע ב', 21).

- כי רבים רחמיו (דוד מבשר לפול ביד ה' ולא ביד אדם, האויבים). (דברי הימים א', 13).

- חנן ורחום ה', ארך אפים (סבלני לחולשות האדם) וגדול חסד. טוב ה' לכל, ורחמיו על כל מעשיו (על כל מה שברא). = לא רק על האדם: (תהלים קמ"ה, 9).

- עושה משפט לעשוקים, נותן לחם לרעבים, ה' מתיר אסורים... ה' שומר את גרים, יתום ואלמנה יעודד ודרך

רשעים יעז (תהלים קמ"ז, 7, 8, 9).

ג) האדם נדרש לנהוג אף הוא במידת החסד, הרחמים:

"וחסד ורחמים עשו איש את אחיו" דורש זכריה הנביא

(זכריה ז', 9)

"כי חסד חפצתי ולא זבח" (חושע ו', 6).

נקרא יחד את הדוגמאות דלהלן, וגרנו במקומה של תכונת הרחמים בהם: במשפחה.

בראשית מ"ג, 30 (סיפור יוסף ובנימין והאחים): בחברה הקרובה - ישעיהו נ"ח, 7: בחברה המורכבת, שבה בניס לעם זר הגרים עמך - שמות כ"ג, 9: ואפילו לשונא - שמות כ"ג, 5: הראגה לחלשים מתבטאת, למשל, בחוק המנוחה בשבת - שמות כ', 10. בשני המקומות האחרונים מתבטאת גם הראגה לבעלי חיים (וכך בסיפור דבקה) - בראשית כ"ד, 11-12. על מידת הרחמים בחובה בין העמים אנו רואים בתוכחה שהוכיח עמוס את אדום - עמוס א', 11.

על גמילות חסדים מרבים חז"ל לדבר. נביא מדרש אחד המבליט את חשיבותה העליונה של עשיית החסד ללא צפייה לתמורה:

"פעם אחת היה ר' יוחנן בן זכאי יוצא מיירושלים והיה ר' יהושע הולך אחריו, וראה בית-המקדש חרב. אמר ר' יהושע: אוי לנו על זה שהוא חרב, מקום שמכפרים בו עוונותיהם של ישראל! אמר לו: בנך, אל ידע לך, יש לנו כפרה שהוא כמותה, ואינו - זו גמילות חסדים, שנאמר: "כי חסד חפצתי

אדגר רנה: רקדנית קטנה

ומה יותר צודק מאשר מפלתם של פרעה וחילו, שעסקו ודיכאו את האחרים, כאשר הם טובעים בים סוף? אך המדרש מרגיש גם את הצד השני של המטבע: בנפול אויבך אל תשטח, כי גם הוא אדם כמוך, ונכרא כמוך.

וכך מספר המדרש בעניין זה:

באותה שעה ביקשו מלאכי-השרת לומר שירה לפני הקדוש ברוך הוא אמר להם הקדוש ברוך הוא מעשי-ידי טובעים ביום, ואתם אומרים שירה לפני!

בשיחה על הדמויות האלה נגבש שוב את תשיבותו של הצורך, ונסיים בכמה מקורות מן התנ"ך, המבליטים את הכרחיותו בחיים: ישעיהו נ"ח 12-11: מיכה ו', 8: "עשות משפט ואהבת חסד".

מצב השלום בעולם, אף הוא עשוי להתממש, לפי תפיסה זו ברוח צירוף הערכים האלה: "חסד ואמת נפגשו, צדק ושלום נשקו".

(תהלים כ"ה, 11).

ערכים אלה יחד חברו להיות ערכי היסוד שבהרנו בהם בשיחותינו לקראת ה"בר-מצוה". ואכן-המקור האחרון הוא הושע ב', 16-25. שם מדבר הנביא על המצב האיראלי שישודד לאחר שעם ישראל, הנמשל לאשה הנאמנה, השבה אל אישה ולא "בעלה" (!). ישוב אל אלוהיו. מלים המביעות את האיראלי, הנסים ליחסי הרעות ההדדיים, נבחרו כפסוק המרכזי שבהנחת-התפילין, המסמלת ביהדות את פעולת "בר-מצוה", הנכנס לעול מצוות: (פסוק 25):

וארשתוך לי לעולם, וארשתוך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים.

ולא זבח".

"התכונה הלאומית" שלנו מהי? "ישראל רחמנים בני רחמנים הם!"

בשיחה עם הנער ננסה להעלות מקרים, דוגמאות, שבהם יכול הצעיר, עתה ובעתיד, לנהוג לפי ערכי הרחמים. אל נתעלם מבעייתיות ואל נעבור להטפה, אלא נרין בדברים כבובד ראש. (וכדאי לצפות בתכנית הנוער בטלביזיה בשם "אורחי-דין", שבה מביאים ארועים מחיי הכיתה, מעלים את הבעיות הכרוכות בהם מבחינת הדין, הצדק, ולפנים משורת הדין, ומציעים הצעות לפתרונן).

2.3 צדק ורחמים = אושיות העולם

כבר מדוינו הקורמים עלה שהעולם האנושי מתקיים בזכות הצירוף של ערכי הצדק והרחמים. נקרא יחד על שתיים מן הדמויות המרכזיות בעמנו: אברהם, אביה של האומה, ומשה, מייסדה של האומה כעם. הסיפורים שעמנו סיפר על דמויות אלה מבליטים את הערכים שתורבתנו מייחסת לאבותיה. אברהם הוא דודף צדק, מסייע למלך סדום הנרדף, אך אינו רוצה לקחת תגמול מעבר ל"כסוי ההוצאות" (בראשית י"ד, 23-24). הוא זועם על הטאי סדום בתחום שבין אדם לחברו – אך מבקש רחמים בזכות הצדיקים שבה (בראשית י"ח, 20-33).

משה היה למנהיג העם בשל תכונות הצדק שבו: משה רואה את שעבוד אהיו והורג מצרי המכה עבריו: מפריד בין אנשים בריבם. "ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים, ויאמר לרשע: למה תכה רעך?", ומציל את בנות מדין, הנשים החלשות, מיד הרועים החזקים ושמות ב', 11-12.

ויחד עם תחושת הצדק והמלחמה בעוול, התכונה השניה הררושה למנהיג לפי תפיסת המורשת של עמנו היא תכונת הרחמים. חכמינו זכרונם לברכה (חו"ל) הוסיפו, בתקופה שלאחר התנ"ך, פירושים למה שהיה כתוב בו, וכן ספרו אגדות (=מדרשים) שבטאו עקרונות שמהם חשובים לנו היום. וכך הוסיף המדרש על הפסוק "ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו, וינהג את הצאן אחר המדבר" (שמות ג', 1): "בחנו הקדוש ברוך הוא למשה (=את משה) בצאן. אמרו רבותינו: כשהיה משה רבנו רועה צאנו של יתרו במדבר, ברח ממנו גדי, ורץ אחריו עד שהגיע לחסות (=מחסה סלע). כיוון שהגיע לחסות נודמנה לו ברכה של מים, ועמד הגדי לשתות. כיוון שהגיע משה אצלו, אמר: 'אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא, עיף אתה'." הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקדוש ברוך הוא: 'יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם, כך, חיך, אתה תרעה צאנו ישראל'." (שמות רבה, ב').

רק מנהיג כזה יכול לבוא אל פרעה ולדרוש את הצדק לעמו, הצדק להיות עם בן-חורין מבחינה מדינית – ומבחינה רוחנית, כלומר להיות לפי ערכיו, ערכי הצדק והרחמים ואכן, משה מוציא את ישראל ממצרים.